

RECENZJE [Reviews]

Richard A. Schmuck (2006). *Practical action research for change*.
Thousand Oaks, CA: Corwin, ss. 164

Niepokojąco wysoki poziom przemocy szkolnej (m.in.: Surzykiewicz, Ostrowska, 2005; Raport „Szkoła bez przemocy”, 2007), narastający dystans między środowiskiem uczniowskim a nauczycielskim oraz liczne konflikty w środowisku szkolnym (CBOS, 2006), to tylko wybrane fakty, kreślące niekorzystny obraz polskiego szkolnictwa. To także istotne przesłanki, które skłaniają do zapoznania się z publikacją Richarda Schmucka (zwłaszcza przez osoby zainteresowane poprawą polskiego systemu edukacji).

Autor, profesor University of Oregon (USA), podejmuje kolejną¹ próbę udowodnienia przydatności koncepcji *action research* (badań czynnych)² w planowaniu i realizacji pożądaných zmian społecznych. Trzeba jednak zauważyć, że nieco mylny może okazać się tytuł książki R. Schmucka. Autor sugeruje w nim, iż będzie zajmował się praktycznym wykorzystaniem *action research* dla uzyskania szeroko pojętej zmiany. Jednakże treść poszczególnych rozdziałów książki

pozwała zorientować się, że omawiana przez autora zmiana dotyczy głównie oddziaływań w obrębie systemu edukacji. Wprawdzie w jednym z rozdziałów (rozdział 8) R. Schmuck, dokonując klasyfikacji *action research* wskazuje na różne poziomy zastosowań koncepcji badań czynnych, to jednak można odnieść wrażenie, że czyni to raczej pośrednio i nieco na marginesie głównego obszaru zainteresowań (systemu edukacji) (zob. artykuł opublikowany w poprzednim numerze naszego czasopisma: Schmuck, 2008).

W niniejszej recenzji chciałbym uniknąć szczegółowego referowania treści poszczególnych rozdziałów książki³, na rzecz jej oceny przez pryzmat wybranych arbitralnie kryteriów, które mogą – w moim mniemaniu – mieć istotne znaczenie dla czytelnika w Polsce. Za uzasadnione uznałem więc sformułowanie kilku kluczowych pytań, które posłużą jako oś dalszych rozważań nad książką

¹ Wśród wcześniejszych opracowań dotyczących wykorzystania badań czynnych w realizacji zmian społecznych warto wymienić m.in.: Schmuck (red.) (2000); Schmuck (2006).

² Od redakcji: pojęcie *action research* bywa tłumaczone w polskiej literaturze jako „badanie w działaniu”.

³ Wspomnieć jednak należy, że treść książki podzielono na 9 rozdziałów, z których – jak sam autor stwierdza we wprowadzeniu – kluczową rolę odgrywają rozdziały 3-6. Zawarto w nich wyjaśnienie pojęcia *action research* (rozdział 3), opis metod badawczych stosowanych w ramach *action research* (rozdział 4), charakterystykę dwóch podstawowych modeli *action research*, tj. proaktywnego i reaktywnego (rozdziały 5-6).

R. Schmucka. Przede wszystkim, chciałbym postawić pytanie o aplikacyjną wartość publikacji R. Schmucka, a dokładnie: na ile spełnia ona kryterium praktycznej przydatności? Drugie z kryteriów dotyczy teoretycznej (naukowej) warstwy książki i wyraża się w pytaniu: na ile rozważania autora mają uzasadnienie w naukowych koncepcjach teoretycznych oraz wynikach naukowych badań empirycznych? Wreszcie trzecie z kryteriów, nawiązujące pośrednio do dwóch poprzednich, to pytanie o „nowatorskość” opracowania R. Schmucka: w jakim stopniu oferowane przez autora treści są podejściem oryginalnym, niepowielającym propozycji obecnych w literaturze przedmiotu?

Pierwsze z pytań wyraźnie wynika z treści tytułu opracowania R. Schmucka. Użyte w tytule określenie „**Practical Action Research...**” [wyr. R. K.] uprawnia do oceny publikacji przede wszystkim w kategoriach jej praktycznej przydatności. Trzeba na wstępie stwierdzić, że ocena ta wypada pomyślnie. Autor w sposób bardzo przejrzysty, wykorzystując chronologię poszczególnych etapów *action research*, wprowadza czytelnika w problematykę przeprowadzania zmian przy użyciu badań czynnych. Wskazuje przy tym na kluczowe elementy procesu *action research*, a także potencjalne zagrożenia i trudności, które mogą się pojawić (rozdziały 3-6).

Wartość praktyczną dodatkowo wzmacnia strona formalna. Wywód autora uzupełniony został bardzo bogatym materiałem graficznym w postaci tabel, schematów itp., dzięki którym zrozumienie idei i zasad prowadzenia *action research* nie nastrocza trudności. Odbiór treści zawartych w książce ułatwia również przejrzysta i logiczna struktura poszczególnych rozdziałów, zawierających

krótkie wprowadzenie teoretyczne, liczne przykłady oraz umieszczone na końcu rozdziału pytania, sugestie itp. Stawia to czytelnika w komfortowej sytuacji, gdyż może on na bieżąco konfrontować omawiane treści z doświadczanymi przez siebie sytuacjami, problemami oraz notować własne przemyślenia i konkluzje. Warto także dodać, że wywód autora przedstawiony jest bardzo jasnym i zrozumiałym językiem, czym zapewne zyskuje przychylność znacznej części czytelników (zwłaszcza spoza środowiska akademickiego). Uważnemu czytelnikowi przeszkadzać może zbyt częste w różnych fragmentach powtarzanie tych samych treści (dotyczących głównie zasad i etapów prowadzenia *action research* itp.). Daje się ono jednak wytłumaczyć dbałością autora o zrozumienie i utwalenie przedstawionej problematyki.

Poza aspektem formalnym, od książki przydatnej praktycznie należy oczekiwać przede wszystkim dostarczenia możliwie precyzyjnych, a jednocześnie „elastycznych” skryptów działań, które czytelnik będzie mógł wykorzystać we własnej pracy lub życiu prywatnym. Także w tym względzie, R. Schmuck zaskakuje czytelnika pozytywnie. Autor, posługując się licznymi przykładami, prezentuje czytelnikowi dosyć szeroki wachlarz możliwych działań, które z powodzeniem można wykorzystać jako scenariusz realizacji zmian w jego środowisku szkolnym (m.in. rozdziały 5-6). Warto podkreślić, że nie są to propozycje „sztywne” i zamknięte, lecz dające czytelnikowi możliwość modyfikacji, adekwatnej do konkretnej sytuacji. Szczególnie cenne w tym względzie wydaje się przedstawione przez R. Schmucka rozróżnienie na proaktywne (*proactive*) oraz reaktywne (*responsive*) badania czynne. Podsta-

wowym kryterium zróżnicowania obu schematów działań jest odmienny punkt wyjścia. W przypadku pierwszego (proaktywnego) schematu, działania inicjujące zmianę, poprzedzają diagnozę środowiska, zaś w schemacie reaktywnym, są dopiero konsekwencją przeprowadzonej diagnozy. Czytelnik może rozstrzygnąć, który z przedstawionych modeli jest bardziej właściwy dla przeprowadzenia interesującej go zmiany. Każda z zaproponowanych przez R. Schmucka propozycji spełnia jednak główny postulat, wyrażony przez Kurta Lewina w zdaniu: „no research without action and no action without research” (s. 32).

Przypomnę, że drugie z zastosowanych kryteriów oceny książki R. Schmucka dotyczyło jej warstwy naukowej. Istotne wydaje się bowiem ustalenie, czy propozycje wykorzystania badań czynnych w przeprowadzaniu zmian społecznych, które sformułowano w recenzowanej książce, wyrastają z głębszych podstaw teoretycznych, czy też mają charakter jedynie intuicyjny i zdroworozsądkowy. W tym względzie, ocena opracowania R. Schmucka wypada raczej pozytywnie, głównie ze względu na fakt, iż przedstawione ujęcie *action research* wywiedzione zostało wprost z koncepcji Kurta Lewina i prac jego uczniów (są to m.in. Ronald Lippit, Stephen Corey). Autor wielokrotnie i otwarcie nawiązuje do założeń teorii Lewinowskiej, nie rezygnując jednocześnie z odwołań do prac badaczy z innych obszarów niż psychologia, m.in. takich jak: John Dewey, Mary Follett, Paulo Freire. Nadaje to opracowaniu R. Schmucka i przedstawionej w nim koncepcji *action research for change* charakter interdyscyplinarny. W efekcie podnosi także znacznie wartość naukową publikacji.

Wymagający czytelnik może jednak odczuwać pewien brak wyników naukowych badań empirycznych, potwierdzających dodatkowo wartość opisywanej „metody” badań czynnych. R. Schmuck, przywołując poszczególne przykłady przeprowadzenia zmian na podstawie *action research*, ogranicza się do ogólnego opisu podjętych działań i zastosowanych metod diagnostycznych. Stosunkowo rzadko uzupełnia ten wywód, podając szczegółowe dane uzyskane w ramach naukowej ewaluacji przeprowadzonej zmiany. Ten aspekt nadaje książce R. Schmucka charakter opracowania bardziej popularnonaukowego, aniżeli *stricte* naukowego.

Trzecim ze wskazanych wcześniej kryteriów oceny książki R. Schmucka była jej nowatorskość. Konieczne wydaje się bowiem postawienie pytania, w jakim zakresie autor dostarcza czytelnikowi rozwiązań innowacyjnych, nieznanymi lub rzadko obecnymi w literaturze przedmiotu. W tym względzie, ocena pracy R. Schmucka wydaje się być niejednoznaczna. Z jednej strony bowiem, przedstawioną przez autora ideę proaktywnych i reaktywnych badań czynnych należy uznać za ciekawą i nowatorską alternatywę wobec tak zwanych tradycyjnych badań (takiego zresztą zestawienia autor dokonuje w rozdziale 2). Z drugiej jednak strony, bardziej szczegółowy opis etapów *action research* (diagnozy, działań, ewaluacji) może rozczarowywać brakiem nowatorskości. Szczególnie widoczne jest to przy opisie metod badawczych (rozdział 4), gdzie R. Schmuck ogranicza się do ogólnego przedstawienia zasad prowadzenia badań kwestionariuszowych, wywiadów indywidualnych lub zogniskowanych wywiadów grupowych (*focus group*), nie oferując czytelnikowi

nic odkrywczego w tym względzie. Co więcej, bardziej szczegółowy opis prowadzenia grup fokusowych byłby z pewnością dodatkowym atutem dla polskiego czytelnika, który tylko w nielicznych publikacjach może znaleźć szczegółowe informacje o tej metodzie (zob. Maison, 2001).

Zastanawia również jednostronne wykorzystanie mediów tematycznych (zwłaszcza Internetu) w ramach prowadzenia badań czynnych. Autor wielokrotnie podkreśla użyteczność zasobów Wirtualnej Sieci w pozyskiwaniu przydatnej wiedzy i literatury. Pomija jednak zupełnie kwestię wykorzystania Internetu w procesie zbierania danych (por. Noga-Bogomilski, 2007), jak również inicjowania określonych zmian społecznych (choćby w ramach społeczności lub forów internetowych). Można przypuszczać, że rozwinięcie tej kwestii przez autora podniosłoby nowatorskość publikacji (por. m.in. Kraut i wsp., 2001; Castells, 2001).

Odnosząc się do przedstawionych powyżej rozważań nad publikacją *Practical action research for change* według wskazanych trzech kryteriów, wypada uznać pracę Richarda Schmucka za ciekawą i wartościową. Dotyczy to zwłaszcza środowiska nauczycieli i osób odpowiedzialnych za stan polskiego systemu edukacji. R. Schmuck dostarcza bowiem tej grupie czytelników użyteczną propozycję działań, które w sposób istotny mogą przyczynić się do optymalizacji funkcjonowania polskich szkół i ośrodków wychowawczych.

Recenzowaną publikację autora można potraktować również jako wartościowy poznawczo impuls do dalszych rozważań nad wykorzystaniem *action research*, także w innych, niż edukacja, obszarach. Bazując na dorobku nauko-

wo-empirycznym R. Schmucka oraz wcześniejszych pracach K. Lewina, model *action research* może okazać się użyteczny w redukowaniu lub likwidowaniu wielu istotnych i aktualnych problemów społecznych (m.in. konfliktów międzygrupowych, rasizmu, *ageizmu*).

Warto także wspomnieć, że publikacja R. Schmucka jest cenna także z innego – bardziej ogólnego – punktu widzenia: sprzyja upowszechnieniu i rozwojowi teorii Kurta Lewina⁴. Jest to zapewne dodatkowy, ale również ważny argument, przemawiający za lekturą książki R. Schmucka.

Remigiusz Koc

Literatura cytowana

- Castells, M. (2001). *Galaktyka Internetu*. Poznań: Rebis 2003.
- CBOS (2006). *Raport: Przemoc w szkole*. Warszawa: CBOS.
- Kraut, R. E., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V. Crawford, A. (2001). Internet Paradox Revisited. *Journal of Social Issues*.
- Maison, D. (2001). *Zogniskowane wywiady grupowe. Jakościowa metoda badań marketingowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁴ Pomimo istotnej roli dorobku naukowego Kurta Lewina dla rozwoju światowej psychologii, w polskojęzycznej literaturze omówienie koncepcji tego autora wydaje się być bardzo powierzchowne i wycinkowe. Warto jednak wspomnieć, iż ośrodkiem zajmującym się m.in. upowszechnianiem dorobku naukowego Kurta Lewina jest powołane przy Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy Centrum Badań Psychologicznych im. Kurta Lewina (zob.: www.lewincenter.ukw.edu.pl).

- Maison, D., Noga-Bogomilski, A. (red.) (2007). *Badania marketingowe od teorii do praktyki*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Noga-Bogomilski, A. (2007). Specyfika wybranych metod zbierania danych w badaniach ilościowych. W: D. Maison, A. Noga-Bogomilski (red.) *Badania marketingowe od teorii do praktyki*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Raport ogólny z badania sondażowego „Szkoła bez przemocy”. (2007). Warszawa.
- Schmuck, R. (red.) (2000). *Practical action research: a collection of articles*. Darlington Heights: SkyLight Professional Development.
- Schmuck, R. (2008). Lewinian Lessons for Action Researches: Traveling the Second Path. *Polskie Forum Psychologiczne*, 13, 2, 141-156.
- Surzykiewicz, J., Ostrowska, K. (2005). *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997 i 2003*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Trempała, J., Pepitone, A., Raven, B. (2006). *Lewinian Psychology. Proceedings of the International Conference „Kurt Lewin: Contribution to Contemporary Psychology”*. Bydgoszcz: Kazimierz Wielki University Press.